

1917 – året då svälten stod för dörren

Det fanns knappt någon mat och den som fanns hade bara de rika råd med. Under några dramatiska dagar våren 1917 gick Sveriges arbetare man ur huse för att demonstrera mot orättvisorna. I Stockholm uppstod kravaller, men här i Halmstad gick det lite lugnare till – även om ett studentkompani låg i förhöjd beredskap.

VÅR HISTORISKA STAD

– Halmstad som det en gång var

Läs hela serien på:
hallandsposten.se/folkfamilj/varhistoriskastad

Mitt i den vackra högsommaren 1914 startade det första världskriget. En epok var slut och det gamla samhället med kungamakternas, militärens och kyrkans stora inflytande gick i graven. Ur krigets aska reste sig det moderna, demokratiska och sekulära industrisamhället. Denna utveckling ställdes på sin spets även i Halmstad under några vårdagar 1917.

Det här året var krigströttheten stor runt om i Europa. Det meningslösa dödanter på slagfältet skapade uppgivenhet men också ilska. Även civilbefolkningen utsattes för allt större påfrestningar då maten inte räckte till. Den ryska februarirevolutionen startades av kvinnor som krävde just bröd och fred. Den slutade med att tsardömet störtades och detta skickade chockvågor genom Europas etablissemang men väckte samtidigt hopp hos mer utsatta grupper i samhället. Detta var innan kommunisterna grep makten i Ryssland.

I HALMSTAD LIKSOM i övriga svenska städer var livsmedelssituationen kritisk under våren 1917. Fattiga arbetare hade svårt att hålla hungern borta. Sverige var inte självförsörjande då det gällde mat. Kriget försvårade importen utifrån och situationen blev inte lättare av att vi hade exporterat livsmedel till det krigförande Tyskland. När efterfrågan på mat var större än tillgången steg priserna kraftigt. Förlorarna var som alltid de fattigaste.

Bristen på mat tog en stor plats i nyhetsflödet i april 1917. I Halmstad

HILMA HOFSTEDT (1882-1937).

rådde potatisbrist och myndigheterna försökte stoppa de snabba prisstegringarna. Även mjölkpriset gick upp kraftigt. Mjöl, gryner och bröd utgjorde bristvaror och ransonerades allt hårdare. Just i april sänktes bröd-ransonen från 250 gram per person och dag till 200. Att ge extra ransoneringskort till dem med tunga arbeten var inte möjligt – så akut var läget.

Efter mitten av april kunde man läsa hur hungerdemonstrationer började uppstå i flera svenska städer. Nu var det många som kände att även Halmstad stod på tur. Den 22 april ordnades ett möte i Folkets Hus på initiativ av olika arbetarföreningar där man diskuterade vilka krav som skulle ställas. Kvinnorättskampen Hilma Hofstedt och fackföreningsmannen Edvin Jansson hörde till dem som intog ledande roller.

EDVIN JANSSON (1886-1945).

Mötet beslutade det skulle hållas en demonstration på Stora torg kl 12:30 den 23 april. Demonstrationståget skulle bege sig till gamla läroverket och överlämna arbetarnas krav till borgmästaren. Därefter skulle man fortsätta till slottsgården där landshövdingen som statens representant skulle få ta emot samma budskap.

Sammanlagt tolv krav formulerades inför demonstrationen. De handlade om att avskaffa alla mellanhänder i handeln med livsmedel, få rättvisare fördelning av varor som det var brist på och att centralisera all lagerhållning av livsmedel. Bland yrkandena fanns även att förbjuda användning av mjöl i konditorivaror, förbud exporten av livsmedel och att inrätta ett kommunalt centralkök.

Ytterligare krav formulerades på en mer övergripande nivå.

Således krävde arbetarna även förkortad arbetstid till åtta timmar per dag, höjda löner för att kompensera för inflationen, fler bostäder, efterskänkande av resterande skatt för de fattigaste och stark progressiv beskattning av vinster som krigskonjunkturen gav upphov till.

Klockan 12:30 samlades cirka 6 000 personer varav hälften kvinnor på Stora torg. Det motsvarade ungefär en tredjedel av stadens befolkning. Vädret var soligt och varmt. En del kände säkert att revolutionen var nära då det mäktiga taget satte sig i rörelse mot den öppna planen mellan det dåvarande rådhuset och det gamla läroverket. Medan deltagarna gick fram sjöng man "Arbetets söner" och "Internationalen". På trappan till gamla läroverket väntade den tillförordnade borgmästaren Georg Bissmark tillsammans med några kollegor.

NÄR DEMONSTRANTERNA samlats höll Hilma Hofstedt tal och framförde arbetarnas krav. Det blev därefter Georg Bissmarks uppgift att å stadens vägnar svara. Han fick då flytta sig upp till ett fönster på andra våningen eftersom alla ville höra vad han hade att säga. Bissmark lovade att magistraten noggrant skulle pröva de förslag som hade förts fram. Han uttryckte förståelse för de fattigas svåra situation då maten inte räckte till för att mätta familjerna. Bissmark sade att det var med "beklämt bröst" som myndigheterna hade infört minskade livsmedelsransoner men att åtgärderna hade varit nödvändiga för att undvika större problem innan nästa skörd kunde bärgas. Han lovade avslutningsvis att staden skulle göra vad den kunde för att lösa den uppkomna situationen "i människokärlekens tecken".

STÄMMNINGEN BLEV MER ansträngd då landshövding Hederstierna tog till orda. Han uttryckte sig mer provocerande än vad Bissmark hade gjort. Frågorna beskrev han som komplicerade och de krävde utredning. Han uppmanade arbetarna att komma ihåg att situationen var ännu svårare i de krigförande län-

FYLLE STADEN. Demonstranterna gick

mot det gamla läroverket (ovan) och fortsatte sedan till Halmstads slott (nedan). Bilderna kommer från Bildstationen vid Hallands konstmuseum.

Efter det här talet fortsatte demonstrationståget till slottets borggård där landshövding Carl Hederstierna väntade. Den här gången var det Edvin Jansson som tillsammans med A. F. Pihl förde arbetarnas talan från en balkong där de stod tillsammans med landshövdingen. Samma krav som tidigare lästes upp och A. F. Pihl redogjorde för stenhuggarnas extra utsatta läge.

Avslutningsvis genomförde Edvin Jansson något av en kupp. Stående intill landshövdingen uppmanade han demonstranterna att unisont sjunga "Internationalen" varefter han utbringade ett fyrfaldigt leve för socialismen. Det var säkert första gången sådana toner och sådant tal hördes på slottets borggård. Det sades i efterhand att landshövdingen tog illa vid sig av detta.

derna där sorgen över de stupade lades ovanpå svälten. Även våra förfäder hade haft det sämre, menade landshövdingen. Hans tal avbröts av ljudliga protester. Hederstierna tackade till slut ändå arbetarna för att de kommit till honom med sina bekymmer och uppmanade dem att göra så igen då de hade något "på hjärtat".

Avslutningsvis genomförde Edvin Jansson något av en kupp. Stående intill landshövdingen uppmanade han demonstranterna att unisont sjunga "Internationalen" varefter han utbringade ett fyrfaldigt leve för socialismen. Det var säkert första gången sådana toner och sådant tal hördes på slottets borggård. Det sades i efterhand att landshövdingen tog illa vid sig av detta.

"Stående intill landshövdingen uppmanade han demonstranterna att unisont sjunga "Internationalen"...

Sedan var hungerdemonstrationen slutförd. Den hade gått fredligt och lugnt tillväga vilket säkert glädde polisen. Till saken hör att regementschefen på I 16,

överste Peter Hegardt, hade lagt 30 personer ur ett studentkompani i förhöjd beredskap ifall det skulle uppstå oroligheter i samband med demonstrationen. De vanliga meniga soldaterna litade han inte på.

DET BLEV INGEN revolution i Halmstad men oron kvarstod. Enligt rysk modell bildades några dagar senare ett arbetarråd samt en arbetar- och soldatförening för att fortsätta kampen mot orättvisorna. Speciellt arbetar- och soldatföreningen motarbetades aktivt av överste Hegardt. Det var samverkan mellan arbetare och soldater som hade knäckt det ryska tsardömet.

Borgmästare Bissmark träffade arbetsgivarna redan dagen efter demonstrationen och diskuterade vilka åtgärder som kunde vidtas.

Landshövding Hederstierna skrev brev till civilministern och rapporterade om nöden och oron i Halmstad. Ganska snabbt öppnades centralkök för att få ut näringsrik mat till de behövande. Det startades också en rörelse för frivillig omfördelning av ransoneringskuponger. Staden bjöd även ut tillfälliga kolonilotter för egen odling.

Trots att de flesta kraven inte tillgodosågs lade sig lugnet i Halmstad liksom i övriga landet. Det första världskriget med alla dess plågor varade ytterligare ett och ett halvt år. Sedan gick det gamla 1800-talssamhället i graven och byggandet påbörjades av ett väldigt annorlunda, mer modernt samhälle.

ANDERS BERGENEK

Skribenten är aktiv i **Föreningen Gamla Halmstad**. Mer lokalhistoria hittar du på gamlaahalmstad.se och på Facebook/gamlaahalmstad.

GEORG BISSMARCK (1871-1941).

CARL HEDERSTIERNA (1861-1928).

PETER HEGARDT (1868-1945).